

BOSHLANG‘ICH SINIF O‘QUVCHILARINI TARBIYALASHDA MILLIY URF-ODAT VA ANA‘ANALARNING O‘RNI

*Boltayeva Nigina Fatullayevna,
Osiyo Xalqaro Universiteti magistri
<https://doi.org/10.53885/edinres.2024.01.1.032>*

Annotatsiya. Maqolada umumiy o‘rta ta‘lim maktabi boshlang‘ich sinif o‘quvchilarining jismoniy tarbiyalashda harakatli o‘yinlardan foydalanish usullari, harakatli o‘yinlarni o‘quvchilarning organizmiga ijobiy ta‘sir yetishi, harakatli o‘yinlarni o‘quvchilarning aqliy, estetik, ma‘naviy qobiliyatlarini shakllantirish yo‘llari ko‘rib chiqiladi.

Kalit so‘zlar: harakatli o‘yin, jismoniy sifat, milliy qadriyat, jismoniy tayërgarlik, harakatlarga o‘rgatish yo‘llari, go‘daklik davri.

Inson madaniy muhitning barcha turlari va turlari bilan faol munosabatda bo‘lish qobiliyatini amalga oshirib, madaniy genezis mexanizmini ta‘minlaydi. Turli tarixiy davrlar madaniy merosining asosini jamoaviy tajribaning an‘analari va qadriyatlari, jamiyatning ijtimoiy munosabatlari tashkil etadi [1, 7-bet].

Har bir xalq o‘z adabiyotida qo‘shiq, maqol, ertaklardan boshlab, o‘z tushunchasiga ko‘ra inson qanday bo‘lishi kerakligi haqidagi e‘tiqodini ifodalaydi [2, 53-bet]. Hisoblash kitoblari, maqollar, ertaklar, o‘yinlar va folklor ijodining boshqa turlari bolaning rivojlanish psixologiyasi, badiiy didi va ijodiy imkoniyatlarini hisobga oladigan «bolalar estetikasi» qonunlariga eng mos keladi. 59].

Ma‘lumki, har bir bola ijtimoiylashuv va inkulturatsiya jarayonida o‘z xalqining madaniyatini o‘zlashtiradi. Bolaligida u shaxslararo munosabatlarni, qadriyatlarni, ona tilining boyligini hech qanday hukm qilmasdan idrok etadi. Bolaning shaxsiyati nafaqat maxsus yaratilgan sharoitlarda, balki atrof-muhitning ta‘siri ostida ham shakllanadi: an‘analar, urf-odatlar, marosimlar, folklor, bayramlar va boshqalar. [4, 32-bet].

An‘ana – ajdodlardan avlodlarga o‘tib kelayotgan va uzoq vaqt saqlanib qolgan ijtimoiy-madaniy meros elementlari. Bular muayyan ijtimoiy institutlar, xulq-atvor me‘yorlari, qadriyatlar, g‘oyalar, marosimlar, marosimlar va urf-odatlardir [5, 54-b.]. An‘analarda tarixan shakllangan me‘yor va tamoyillar, ideallar, munosabatlar, munosabatlar qayd etiladi. Kollektiv xotira vazifasini bajaruvchi an‘analar etnik ongning ajralmas elementi hisoblanadi. Xalq ijodiyotining dastlabki asarlarida ham shaxs haqidagi g‘oyalar aniq shakllantirilgan bo‘lib, ularning rivojlanishi uchlik doirasida amalga oshirilishi kerak: mehribonlik, mehnatsevarlik, aql-zakovat.

Avlodlar davomiyligi ta‘limga katta ta‘sir ko‘rsatadi. Bu davomiylik qanchalik chuqur va yaqin bo‘lsa, bolalarni tarbiyalash uchun shunchalik yaxshi bo‘ladi. An‘analar - bu o‘z ildizlariga mansublikni anglash.

Zamonaviy dunyoda xalq an‘analarining ahamiyati umumiy e‘tirof etilgan. Masalan, ko‘plab xalqaro tashkilotlarning maqsadli faoliyati buning dalilidir. Xalqaro folklor festivali tashkilotchilari kengashi faoliyati xalq an‘analarini tiklash va o‘rganishga bag‘ishlangan. Xalq amaliy san‘atini global tushunish va muloqot vositasiga aylantirish asosiy maqsadlardan biridir. Xalq an‘analari davomiyligini qo‘llab-quvvatlagan mazkur tashkilot a‘zolari bolalarning folklor bayramlarida ishtirok etishiga katta ahamiyat bermoqda.

Bizga meros bo‘lib qolgan boy xalq an‘analari betakror bo‘lib, ularning yo‘qotilishi o‘rnini bosa olmaydi. Xalq an‘analari, urf-odatlari, ijtimoiy-axloqiy me‘yorlari ta‘lim-tarbiya jarayonining yetakchi omillari bo‘lib, bolaning shaxsini shakllantirishga sezilarli ta‘sir ko‘rsatadi.

Bolalarni xalq an‘analarida tarbiyalash orqali siz ularning o‘z xalqiga hurmatini rivojlantirishingiz mumkin. Yaxshiroq natijaga erishish uchun bolalarga an‘anaviy rus hayoti, umuman rus madaniyati olamiga sho‘ng‘ish imkoniyatini beradigan sharoitlarni yaratish kerak.

Xalq an‘analari – tarixan shakllangan tarbiyaviy va ijtimoiy tajribalar, xulq-atvor normalari va avloddan-avlodga o‘tib kelayotgan ijtimoiy an‘analar majmuidir. Ma‘naviy tarbiyaning

mehnat an'analari bolalarni tizimli mehnat qilishga, dehqon dunyosida ma'lum bo'lgan barcha ko'nikma, bilim va ko'nikmalarni o'rgatish, mehnat qilish, mehnatsevarlik, mehnatga hurmat va hurmat, topshirilgan ishga mas'uliyat odatlarini shakllantirishga yordam berdi. Hayotiy tajriba xalqning butun borliq tarixi davomida orttiriladi va xalq an'alarida o'z aksini topadi. Xalq taraqqiyotining o'ziga xos tarixiy sharoitlaridan shakllangan xalq an'alarining boy arsenalidan keng foydalanish zarur. Xalqning madaniy merosida pedagogik qimmatli g'oyalar va ko'p asrlar davomida sinovdan o'tgan ta'lim-tarbiya tajribasi mavjud bo'lib, ular rivojlanib borar ekan, jahon pedagogik tafakkurini boyitib boradi.

Yosh avlod tarbiyasida xalq an'alarining o'rni katta. Shaxsning axloqiy rivojlanishidagi eng muhim davr - bu boshlang'ich maktab yoshi. Bu yosh tashqi ta'sirlarga moyillik, o'rgatilgan va aytilgan har bir narsaning yaxshi xulq-atvoriga ishonish, axloqiy me'yorlarning so'zsizligi va zarurligiga ishonch, boshqalarga nisbatan murosasiz axloqiy talablar va xatti-harakatlarning o'z-o'zidan o'tishi bilan tavsiflanadi. Bu kichik maktab o'quvchilarining o'rganish va ta'lim qobiliyatining kalitidir.

Kichik yoshdagi maktab o'quvchilarini xalq pedagogikasi an'analari asosida tarbiyalash jamiyat o'zligini asrash, tarixni asrab-avaylash va xalqimiz kelajagini belgilashda muhim ahamiyatga ega bo'lgan milliy o'zlikni anglash va mustahkamlashga xizmat qiladi.

Xalq an'alaridan foydalanish samaradorligi nafaqat ularning rolini tushunishga, balki o'qituvchining pedagogik ta'sirlarning umumiy kontekstida mavjud bo'lgan barcha qimmatli narsalardan foydalanish qobiliyatiga ham bog'liq. Ma'naviyatimizning o'zagi milliy - an'alarimiz oila bag'rida, mahalla ostonasida shakllanib kamol topgan bo'lib, asrlar davomida ajdodlarimizdan avlodlarga meros sifatida yetib kelgan urf odatlarimiz, qadriyatlarimiz, an'alarimiz ham milliylikimiz ramzi bo'lib, katta qadrga egadir.

Yoshlar jamiyatning eng katta va harakatchan qismi hisoblanadi. Shuning uchun ham ularni har doim kuzatib, nazorat qilish zamonning dolzarb masalalari qatoriga kiradi.

Hozirgi davrda taraqqiyotimiz uchun xavfli bo'lgan, yoshlar ma'naviyatiga salbiy ta'sir etuvchi, yoshlarni dushmanlik ruhida tarbiyalaydigan buzg'unchi g'oyalarga qo'shimcha ta'sirlar sifatida quyidagi vositalardan ham foydalanilmoqda, bular: internet, sputnik aloqalari, badiiy adabiyot, gazeta va jurnallar, san'at (tasviriy san'at, haykaltaroshlik, kino, seriallar, musiqa, raqs) orqali salbiy ta'sir o'tkazishdir. Bunday tahdidlarning turlari, ularning xususiyatlari ba'zan oshkora va ba'zan o'ta maxfiy, ichki, yashirin bo'ladi, bu maqsadlarni bilish va o'z vaqtida anglash hamda unga qarshi javob berish uchun, yoshlar yuksak ma'naviyatli, g'oyaviy ongli, ma'naviy barkamol bo'lishlari shart. Faqat shunday yoshlarga bunday ta'sirlardan himoyalashga qodir bo'ladi.

Hozirgi kundagi mavjud bo'lgan mazkur mafkuraviy va ma'naviy xurujlarning maqsad va mohiyatini o'z vaqtida anglab oladigan va ularga qarshi o'z fikri va mustaqil dunyoqarashiga ega bo'lgan barkamol avlodni tarbiyalashda milliy qadriyatlarining o'rni beqiyosdir. Milliy qadriyatlar insonni o'z-o'zini anglashi, milliy g'ururga ega bo'lishi, o'z millati va uning tarixi bilan faxrlanuvchi, yuksak ideallarga intiluvchi va mehnatsevar, iymonli va insofli, o'tmish ajdodlar va keksalarga nisbatan izzat-hurmatli hamda yurt taqdirini o'z taqdiri bilan bir deb hisoblovchi shaxs bo'lib yetishishi uchun xizmat qiladi.

Qadimdan ota-bobolarimiz ham bolalarda avvalo qattiqqo'llik bilan irodani, mustaqillikni tarbiyalab, juda ko'p maqsadlarni ko'zda tutishgani ma'lum. Bunda kattalar bolalarga nisbatan talabchanlikni oshirib, bolanimustaqil ravishda harakat qilishga o'rgatishlari lozim. Shunga o'xshash tadbirlar bolada mustaqillik va mustaqil faoliyatni tashkil qilish uquvini shakllantiradi. Maktabgacha eshdagi bola asta-sekin kattalarning haëti va faoliyati dunësigacha kirib boradi, oldin hamkorlikdagi faoliyatda namoën bo'lgan ijobiy his-tuyg'ular, shijoat va dadillik sari yetaklovchi ruhiy kechinmalar namuna darajasidagi kattalarning ruhiy olamiga ko'tariladi.

Maktab eshida bolaning o'zi mustaqil ravishda kattalarning haëti va faoliyatiga kirish yo'llarini topa boshlaydi. U keyinchalik kattalar haëti va faoliyatining barcha sohasida, shaxslararo munosabatlarida qatnashish istagini ko'rsatadigan bo'ladi. Shuning uchun xalq milliy harakatli o'yinlari kattalar bilan bola o'rtasida yangicha munosabatni vujudga keltiradi va bu munosabatda milliy xususiyatlar: o'z yurtini qadrlash, hurmat qilish, kattalarga hurmatda bo'lish kabi fazilatlar shakllanib, tarkib topib boradi.

O‘yin faoliyati o‘zining mazmuni va mohiyati bilan ijtimoiydir. Milliy harakatli o‘yinlar bola mustaqil faoliyatining èrqin namunasi bo‘la oladi, bu jihatdan o‘yinlarning mazmuni orqali u kattalarning haèti bilan yaqindan tanishadi. O‘yinda ana shu o‘yin sharoiti va predmetli harakatlarning o‘zaro munosabatida asosiy e‘tibor predmetlar bilan ko‘pincha harakat qilishga qaratilishini, bunda predmetli o‘yinlar masalan: tosh bilan, chopon, do‘ppi bilan va hokazolar bola harakati uchun yetakchi faoliyat vazifasini o‘tashini ham aytib o‘tish kerak bo‘ladi. Ammo bola o‘yinlarda qandaydir vazifani bajara oladi, buni ham e‘tibordan soqit qilmaslik kerak. Masalan, biror predmetni bir ob‘ektdan ikkinchisiga yetkazishga belgilangan o‘yinlarda shunday holat ro‘y berishi mumkin. Milliy harakatli o‘yinlardan foydalanish jaraènida boshlang‘ich maktab o‘quvchilarining quyidagi o‘ziga xos xususiyatlarini hisobga olish kerak:

1. Bolaning kattalar faoliyati, ularning predmetlarga munosabati va o‘zaro muomalasiga, munosabatiga qiziqishi.

2. Bolalar xalq harakatli o‘yinlari atrofdagi voqelikning eng tashqi ifodali, jo‘shqin his-tuyg‘uli jihatlarini aks ettirishini.

3. Xarakatli o‘yinlarda bolaning kattalar bilan bir xil sharoitda, yagona zaminda yashaètganini his etgan holda o‘z istagini amaliètga tadbiq qila olishi.

Yoshlar faolligini ta‘minlashning yana bir muhim yo‘nalishi ular ongida milliy urf-odat va an‘analarni shakllantirishdir. Milliy urf-odatlar hayotimizning har bir sohasiga singib ketgan bo‘lib, bu urf-odatlar bizni aynan qaysi xalq vakili ekanligimizni ko‘rsatuvchi izoh, ya‘ni, bizning kim ekanligimizni isbotlovchi dalil hisoblanadi. Chunki, ma‘naviy barkamol yoshlarni o‘ziga xos bo‘lgan milliy urf-odatlar xayr-saxovat, mehr-oqibat, muruvvat, andisha, or-nomus, sharm-hayo, iffat, bosliqlik, ulug‘vorlik, sabrlilik kabi ma‘naviy fazilatlar, mehmondo‘stlik, bag‘rikenglik, bolajonlilik, oqko‘ngillilik, mehnatkashlik kabi milliy qadriyatlar aynan urf-odat an‘analarda qaror topadi. Shunday ekan, milliy qadriyatlarga hurmat bilan qarash millatning o‘ziga hurmat bilan qarashning asosiy belgisidir. Ming yillar mobaynida shakllangan milliy qadriyatlarimiz hozirgi davrda yaratilgan madaniy-ma‘naviy boyliklar bilan qo‘shilib, taraqqiyotimizni tezlatadi, g‘oyaviy va ma‘naviy poklanishni ta‘minlashga ko‘maklashadi. Qadriyatlarining barcha turlari insonning ayniqsa, yoshlarning farovon hayot kechirishi, erkin yashashi, ma‘naviy-axloqiy kamol topishi uchun xizmat qiladigan vositalar bo‘lib hisoblanadi.

Yoshlarimizning ma‘naviy tarbiyasida beparvolik va va loqaydlik hukm sursa, eng dolzarb masalalar o‘zibo‘larchilikka tashlab qo‘yilsa, o‘sha yerda ma‘naviyat eng ojiz va zaif nuqtaga aylanadi. Yoki aksincha, qaerda xushyorlik va jonkuyarlik, yuksak aql-idrok va tafakkur xukmron bo‘lsa, o‘sha yerda ma‘naviyat qudratli kuchga aylanadi.

Oldimizdagi turgan ezgu maqsadlarimiz-mamlakatimizning buyuk kelajagi ham, ertangi kunimiz, erkin va faravon xayotimiz xam, O‘zbekiston XXI asrda jaxon xamjamiyatidan qanday o‘rin egallashi xam – bularning barchasi, avvalambor yosh avlod, unib – o‘sib kelayotgan farzandlarimiz qanday insonlar bo‘lib voyaga yetishiga bog‘liqdir. Yoshlar tarbiyasida doimo ogoh va sergak bo‘lish, hamda milliy qadriyatlarimizni ularning ongiga singdirish biz ota onalarning burchimizdir.

Adabiyotlar

1. Баратов П. Табиатни муҳофаза қилиш. Тошкент, Ўқитувчи, 1991.
2. Каюмов А.А., Рахмонов Р.Н., Эгамбердиева Л.Ш., Хамрокулов Ж.Х., Табиатдан фойдаланиш ва уни муҳофаза қилиш. - Т.: “Iqtisodiyot”, 2014.
3. Sulonov R.S. Ekologiya va atrof-muhitni muhofaza qilish asoslari. T., “Musiqa”., 2007.-2346.